

100 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΚΤΩΒΡΙΑΝΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ:

Διαβάζοντας το παρελθόν, ανιχνεύοντας το μέλλον

Α΄ ΜΕΡΟΣ

Πρόλογος

γράφει ο ΜΠΑΜΠΗΣ ΣΥΡΙΟΠΟΥΛΟΣ

Η Ρώσικη Επανάσταση του 1917, που ξέσπασε στην καρδιά του μεγάλου πολέμου, αποτέλεσε μια απάντηση σε όσους θεωρούσαν τον καπιταλισμό αιώνιο σύστημα, τον «καλύτερο των δυνατών κόσμων». Στο πλαίσιο αυτής της σκέψης, οι όποιες δυσλειτουργίες του –πόλεμοι, δυστυχία, γενοκτονίες, ακραία εκμετάλλευση και εξάντληση των ανθρώπων και της φύσης– δεν μπορούσαν παρά να αντιμετωπίζονται ως φυσικά φαινόμενα, που έπρεπε να περιμένει κανείς να περάσουν από μόνα τους. Ο κόσμος του κεφαλαίου και της ελεύθερης αγοράς είναι από τότε ανήσυχος και ανασφαλής και πυροβολεί το φάντασμα του Οκτώβρη ξανά και ξανά. Μπορεί να μην φοβάται –ακόμη– το ενδεχόμενο ενός κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος φοβάται όμως την ιδέα ότι την ιστορία δεν την φτιάχνουν –πάντα– οι βασιλιάδες και οι μεγάλοι άνδρες, αλλά οι λαοί, κι ότι οι εργάτες κι οι φτωχοί γενικά μπορούν να πολεμάνε κάτω από τις δικές τους σημαίες κι όχι αυτές των εκμεταλλευτών τους.

Το αφιέρωμα των *ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ* στην Οκτωβριανή Επανάσταση θα εκταθεί σε δύο τεύχη. Στο παρόν τρίτο

τεύχος φιλοξενείται το **πρώτο μέρος**, το οποίο πραγματεύεται το γεγονός της επανάστασης καθαυτό, τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες της Ρωσίας από τα μέσα του 19ου αιώνα, τη συγκυρία του πολέμου, τις διαφορές στρατηγικής και τακτικής των σοσιαλιστικών ρευμάτων και οργανώσεων καθώς και τις διεθνείς διαστάσεις και επιδράσεις της. Το **δεύτερο μέρος**, που θα δημοσιευτεί στο τέταρτο τεύχος, αναφέρεται σε μετασχηματισμούς που έγιναν ή επιχειρήθηκαν από την επανάσταση, στις αιτίες της αντιστροφής τους και της κατάρρευσης, καθώς και στις προοπτικές του κομμουνισμού στον σύγχρονο κόσμο.

Το αφιέρωμα αρχίζει με το Χρονολόγιο, γραμμένο από τον **Αντώνη Κασίτα** και εκτείνεται από την Παρισινή Κομμούνια μέχρι την ανακήρυξη της ΕΣΣΔ στις 30 Δεκεμβρίου 1922. Το πρώτο μέρος του Χρονολογίου περιλαμβάνει τα γεγονότα-σταθμούς στην επαναστατική πορεία σε αντιστοιχία με το περιεχόμενο του τρίτου τεύχους, ενώ συνεχίζεται από κει και μετά και ολοκληρώνεται στο τέταρτο τεύχος.

Την πραγματικότητα που οδήγησε στην επανάσταση του 1905 περιγράφει ο **Κώστας Παλούκης** στο άρθρο του για τη ρώσικη ιστορία. Η ημιτελής απελευθέρωση των δουλοπάροικων από τον τσάρο το 1861 δημιουργεί το υπόβαθρο για την εισαγωγή και ανάπτυξη των καπιταλιστικών σχέσεων στην ύπαιθρο, καθώς και τη δημιουργία μιας νέας τάξης (για τη Ρωσία), αυτής των προλετάρων. Η βιομηχανική ανάπτυξη έρχεται με γοργούς ρυθμούς και με την κρατική παρέμβαση και προστασία εγκαθίστανται στα αστικά κέντρα μεγάλα εργοστάσια. Στη συνέχεια, το άρθρο αναφέρεται στα διλήμματα που δίδαξαν τη διανόηση και το επαναστατικό κίνημα. Στην αρχή, σχετικά με το μέλλον της Ρωσίας η διμάχη ήταν ανάμεσα σε δυτικόφιλους και σλαβόφιλους, στη συνέχεια το θέμα ήταν ποια θα ήταν η πρωτοπόρα επαναστατική τάξη, η νεοσύστατη και σχετικά ολιγάριθμη, αλλά συγκεντρωμένη, εργατική τάξη ή η πολυάριθμη αγροτιά; Ήταν αναγκαία η καπιταλιστική ανάπτυξη στη Ρωσία ή μπορούσε να υπερπηδηθεί; Οι μαρξιστές διανοούμενοι και οι σοσιαλδημοκράτες υποστήριζαν το πρώτο, οι δε ποπουλιστές, οι ναρόννικοι στην αρχή και οι σοσιαλεπαναστάτες (εσέροι) στη συνέχεια, υποστήριζαν το δεύτερο. Το άρθρο, έπειτα, αναφέρεται στη συγκρότηση του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, των ρευμάτων που το διαπερνούσαν και στην (τυπική ή όχι) διάσπασή του σε μπολσεβίκους και μενσεβίκους.

Ο Κώστας Παλούκης στέκεται στην επανάσταση του 1905 ως ένα ορόσημο, μία δοκιμασία για όλες τις τάξεις και τα πολιτικά ρεύματα, ειδικά όμως στη διαδικασία πολιτικής συνειδητοποίησης της εργατικής τάξης ως υποκείμενο μετά την εμπειρία του μαζικού ένοπλου αγώνα, των οδοφραγμάτων και των σοβιέτ.

Στην άλλη μεγάλη εκμεταλλεούμενη τάξη της Ρωσίας, την αγροτιά, αναφέρεται το άρθρο του **Δημήτρη Παπαφωτίου** που ξεκινά από τη μεταρρύθμιση του 1861 από τον τσάρο Αλέξανδρο Β' τον «απελευθερωτή», που αφήνει τους

αγρότες ελεύθερους μεν, καταχρεωμένους και υποτελείς με νέους τρόπους στους μεγαλογαιοκτήμονες δε. Παράλληλα, η γη συνεχίζει να υπάρχει υπό κοινή ιδιοκτησία από την αγροτική κοινότητα (obshchina) που κρατά τους αγρότες δεσμευμένους μέχρι τη μεταρρύθμιση του Στολίπιν (Stolyrin) το 1907 που τους αποδεσμεύει. Η συζήτηση για το ρόλο των αγροτών, των ιδιοκτητών αυτού του πολύ ιδιαίτερου μέσου παραγωγής, της γης, και δεν έχει, ως εκ τούτου, ανταλλακτική αξία αφ' εαυτού, που έχει απασχολήσει τους μαρξιστές εξαρχής. Ο Λένιν (Lenin) υπογράμμιζε την ταξική διαίρεση της αγροτιάς υποτιμώντας την αριθμητική και κοινωνική σημασία των μεσαίων αγροτών. Το 1917, μετά την επανάσταση του Φλεβάρη, οι μπολσεβίκοι κι ο Λένιν υποχωρούν από το στόχο της άμεσης εθνικοποίησης της γης και υιοθετούν ένα μεγάλο κομμάτι του προγράμματος των εσέρων που προβλέπει ένα «υβριδικό» σύστημα ιδιοκτησίας της γης. Ωστόσο, μετά την έναρξη του εμφυλίου πολέμου και την επείγουσα ανάγκη εφοδιασμού των πόλεων, η σοβιετική κυβέρνηση πέρασε στη φάση του «πολεμικού κομμουνισμού» κατά την οποία κυριαρχούσε η επίταξη των αγροτικών προϊόντων.

Ο Δημήτρης Παπαφωτίου περιγράφει τη διάρρηξη των σχέσεων μεγάλου τμήματος της αγροτιάς (αν όχι της πλειοψηφίας της) με το κομμουνιστικό κόμμα συμπυκνωμένη στο σύνθημα «ζήτη οι μπολσεβίκοι, κάτω οι κομμουνιστές». Αυτή η περίοδος δυσαρέσκειας που σηματοδεύτηκε από αγροτικές εξεγέρσεις καθώς και την εξέγερση της Κρονστάνδης λήγει με το 1οο Συνέδριο του ΚΚΡ(μπ) που αποφασίζει τη Νέα Οικονομική Πολιτική (ΝΕΠ), οπότε οι σχέσεις πόλης και χωριού, εργατικής τάξης και αγροτιάς μπαίνουν σε νέα βάση ανταλλαγών και συνεργασίας. Οπωσδήποτε, βέβαια, το ζήτημα της αγροτικής παραγωγής και του ρόλου των εμπορευματοχηματικών σχέσεων δεν τελείωσε το 1921.

Μια λιγότερο φωτισμένη πλευρά των ταξικών σχέσεων πριν και μετά την επανάσταση ήταν οι σχέσεις ανάμε-

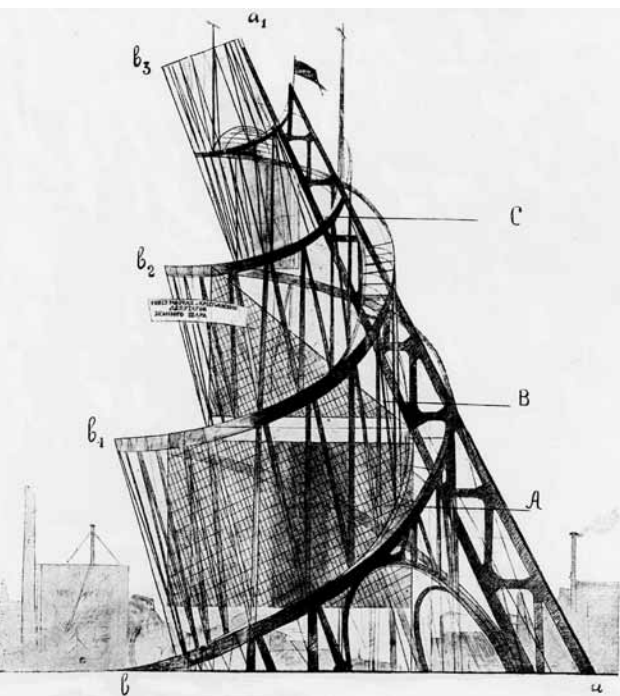
σα στο προλεταριάτο και γενικά στους φτωχούς, από τη μία, και στη διανοήση (την «ιντελιγκέντσια»), από την άλλη. Το άρθρο του **Ντέιβιντ Μαντέλ (David Mandel)**, γραμμένο το 1981, είναι βασισμένο σε αναφορές πρωταγωνιστών της εποχής, γνωστών και άγνωστων, που αποδίδουν γλαφυρά την ατμόσφαιρα της περιόδου. Ήδη, από το 1907 μετά την υποχώρηση του πρώτου επαναστατικού κύματος του 1905, οι «μορφωμένοι» απομακρύνθηκαν από την παράνομη κομματική δουλειά. Η απομόνωση των μπολσεβίκων εργατών από κάθε στήριξη από τους διανοούμενους έφτασε στο απόγειό της στα χρόνια του πολέμου. Όπως λέγεται σε ένα σημείο οι παράνομες οργανώσεις δεν είχαν κάποιον να μπορεί να γράψει μια προκήρυξη. Η παραδοσιακή αντίθεση της διανοήσης στον τσαρισμό την έφερε κοντά στο λαό για ένα σύντομο διάστημα μετά την επανάσταση του Φλεβάρη, αλλά η δυσπιστία αρχικά και η περιφρόνηση απέναντί του επανήλθαν. Εκτός εξαιρέσεων η απέχθειά τους για τον αγράμματο και απολίτιστο όχλο και οι θρήνοι για «τη Ρωσία που πεθαίνει» ήταν ανάλογοι με τη ριζοσπαστικοποίηση των μαζών. Ο συγγραφέας ερμηνεύει το φαινόμενο αυτό με βάση τα ταξικά προνόμια των διανοούμενων εκείνης της εποχής, καθώς και με τον ενστικτώδη φόβο τους για τη διασάλευση της κοινωνικής σταθερότητας.

Η διάσταση αυτή καταδεικνύει, βέβαια, το βάθος της ριζοσπαστικοποίησης των εργατών και την αποφασιστικότητα τους να πάρουν στα χέρια τους την

παραγωγή και την εξουσία, να φτιάξουν έναν καινούργιο κόσμο, ακόμα και χωρίς τη βοήθεια των επαϊόντων.

Τη σχέση μεταρρύθμισης και επανάστασης, τότε και τώρα, υπό το φως της Οκτωβριανής Επανάστασης, εξετάζει στο άρθρο του ο **Δημήτρης Γρηγορόπουλος**. Ο σύγχρονος καπιταλισμός με την κραυγαλέα αντίθεση ανάμεσα στις επιστημονικοτεχνικές κατακτήσεις, από τη μια, και την αυξανόμενη αθλιότητα, από την άλλη, όχι μόνο δεν αποκλείει αλλά αντίθετα επιβάλλει την επαναστατική διέξοδο. Οι δυνάμεις που αναπτύσσονται εντός του «απαιτούν» το κοινωνικό σύστημα που τους προσιδιάζει.

Εξετάζονται παλιές και νέες εκδοχές μεταρρυθμισμού από τον «πρωτότυπο» του Μπερνστάιν (Bernstein) καθώς και μεταγενέστερες όπως ο ευρωκομμουνισμός και η σοσιαλδημοκρατία. Στη χυδαία του εκδοχή ο νέος ρεφορμισμός, που αναιρεί για τον εαυτό του, διακλύσει τη δυνατότητα υπέρθεσης της σοσιαλιστικής προοπτικής ακόμα και με την εφαρμογή νεοφιλελεύθερης πολιτικής. Παράλληλα, απορρίπτεται ο μισοαναρχικός, αντιφατικός αγνωστικισμός που, ενώ απορρίπτει όλες τις βεβαιότητες και δεν ορίζει καν το τι είναι επανάσταση, δέχεται με μεγάλη βεβαιότητα ότι μπορούμε να αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να πάρουμε την εξουσία. Η θεωρία των σταδίων απορρίπτεται όχι γιατί η επανάσταση δεν περνάει από φάσεις και στάδια, αλλά γιατί αυτά δεν έχουν την αυτοτέλεια που τους δίνει αυτή η θεωρία και συνδέονται πιο στενά με την τελική έκβασή της. Εξάλλου, σήμε-

ρα όλες οι αντιθέσεις και τα οξυμένα προβλήματα που προκύπτουν πηγάζουν ακριβώς από τον σύγχρονο καπιταλισμό.

Ο Δημήτρης Γρηγορόπουλος εξετάζει την πολλές φορές κακοποιημένη έννοια των μεταβατικών στόχων αναφερόμενος στον τρόπο που ο ίδιος ο Λένιν τους έβλεπε στο διάστημα ανάμεσα στον Φλεβάρη και στον Απρίλη και σε αντίθεση με την αντίληψη του μίνιμουμ προγράμματος, που περιοριζόταν σε μεταρρυθμίσεις εντός του καπιταλισμού.

Το άρθρο του **Βασίλη Λιόση** ανατρέχει στις στρατηγικές αντιλήψεις των ρευμάτων στο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα σχετικά με το χαρακτήρα της επανάστασης στη Ρωσία από τις αρχές του αιώνα μέχρι τον Οκτώβρη εστιάζοντας στις διαφορές Λένιν και Τρότσκι (Trotsky). Ο Λένιν και οι μπολσεβίκοι χαρακτήριζαν την επανάσταση αστικοδημοκρατική, αλλά επιδίωκαν τον πρωταγωνιστικό ρόλο της εργατικής τάξης που θα κατέληγε στη «δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς». Αντίθετα, οι μενσεβίκοι ανέθεταν στην αστική τάξη την εξουσία και προόριζαν για τη σοσιαλδημοκρατία

το ρόλο της αντιπολίτευσης. Ο Τρότσκι, αντίθετα, έθετε το στόχο της «εργατικής κυβέρνησης δίχως τσάρο» και υποστήριζε τον σοσιαλιστικό χαρακτήρα της επανάστασης από το 1905. Βέβαια, οι διαφορές Λένιν-Τρότσκι ήταν πολύ μικρότερες από τις διαφορές μπολσεβίκων-μενσεβίκων. Μετά την επανάσταση του Φλεβάρη και τις *Θέσεις του Απρίλη* με τις οποίες ο Λένιν πραγματοποιεί μια τομή στις θέσεις των μπολσεβίκων βάζοντας το καθήκον στις νέες συνθήκες της σοσιαλιστικής επανάστασης, οι θέσεις των δύο ηγετών είναι πια πολύ κοντά.

Ο Βασίλης Λιόσης επισημάνει μια πάγια διαφορά αντιλήψεων ανάμεσα στους δύο ηγέτες που αφορούσε το ρόλο της αγροτιάς. Ο Λένιν «στοιχημάτιζε» στην ανεξάρτητη από την επανάσταση δράση της, ενώ ο Τρότσκι υποστήριζε ότι ακριβώς λόγω της ταξικής της θέσης τίθεται κάτω από την ηγεμονία είτε της αστικής είτε της εργατικής τάξης.

Σε κάθε περίπτωση, η συζήτηση που διεξαγόταν στη ρώσικη σοσιαλδημοκρατία για το ενδεχόμενο μιας αστικής (στο περιεχόμενο) επανάστασης και ανάπτυξης με «εργατοαγροτική εξουσία» συνεχίστηκε. Έχει μεγάλη πολιτική και όχι μόνο ιστορική αξία και δεν μπορεί παρά να παίρνει υπόψη της εκτός από τα επιχειρήματα και την ιστορική πραγματικότητα από τότε μέχρι και σήμερα.

Το άρθρο του **Βασίλη Γάτσιου** αναφέρεται και αυτό σε ζητήματα στρατηγικής και τακτικής. Σύμφωνα με το συγγραφέα, αν η πρώτη συνίσταται στους τελικούς σκοπούς του επαναστατικού κόμματος, η δεύτερη συνίσταται στους στόχους που ανταποκρίνονται στις ανάγκες της εργατικής τάξης σε μια συγκεκριμένη περίοδο. Η χάραξη και των δύο, όπως και η μεταξύ τους σχέση, δεν μπορεί να είναι αυθαίρετη και υποκειμενική. Στρατηγική και τακτική βρίσκονται σε αντίθεση και ενότητα μεταξύ τους: σε αντίθεση, γιατί η τακτική επιδιώκει κατ'ελάχιστον στο σήμερα και περιορίζεται από τον συγκεκριμένο συσχετισμό δυνάμεων και τα όρια της αστικής κοινωνίας επιδιώκοντας τη μετατόπιση των λαϊκών μαζών σε επαναστατική κατεύθυνση.

και σε ενότητα, γιατί οι οποιοσδήποτε κατακτήσεις είναι επισφαλείς στον καπιταλισμό και απειλούνται από το ρεβανσισμό του κεφαλαίου ενώ μόνο η επανάσταση μπορεί να τις διασφαλίσει. Το άρθρο περιγράφει τις φάσεις από την απόλυτη αστική κυριαρχία και ηγεμονία μέχρι τη νίκη της επανάστασης, τόσο γενικά όσο και στην περίπτωση της Ρωσίας. Επισημαίνονται οι στροφές στην τακτική και τα συνθήματα των μπολσεβίκων ανάλογα με τη συγκυρία.

Η ανάγκη για τη συγκρότηση ενός κοινωνικού και πολιτικού μετώπου εξετάζεται με βάση την ιστορική εμπειρία. Προκρίνεται ο μετασχηματισμός του μετώπου όταν η φάση αλλάζει. Σήμερα όσον αφορά στις κοινωνικές συμμαχίες αναβαθμίζεται η ανάγκη μετωπικής πολιτικής, πρώτα απ' όλα, στο εσωτερικό μιας πλειοψηφικής πια, αλλά πολύ πιο διαφοροποιημένης από παλιά, εργατικής τάξης. Σύμφωνα με τον Βασίλη Γάτσιο, το αναγκαίο σήμερα μέτωπο είναι αντικαπιταλιστικό και μετασχηματίζεται σε επαναστατικό με την έκρηξη της επανάστασης.

Εκτός όμως από την αντιπαράθεση των πολιτικών γραμμών και τη στρατηγική και τακτική σε βάθος χρόνου υπάρχει το αποφασιστικό κριτήριο της στιγμής για την επιτυχία μιας επανάστασης. Η τελευταία προκύπτει πάντα και ως στιγμή της εξέγερσης. Αυτό ακριβώς το κρίσιμο σημείο πραγματεύεται το άρθρο του **Κώστα Γούση**. Ο Λένιν υπογράμμιζε ότι η εξέγερση είναι τέχνη. Πιάνοντας το νήμα από τις καλύτερες στιγμές της Γαλλικής Επανάστασης επαναλάμβανε τα λόγια του Δαντόν (Danton) για τη σημασία της τόλμης κατά την αποφασιστική στιγμή. Η εξέγερση είναι σίγουρα υπόθεση της εργαζόμενης πλειοψηφίας και όχι μιας μικρής ομάδας αποφασισμένων συνωμοτών. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι δεν πρέπει να είναι αποτέλεσμα συνειδητής απόφασης, προσεκτικής επιλογής της στιγμής και προετοιμασίας της με «επαγγελματικό» τρόπο. Το πιο σημαντικό σε αυτή την απόφαση είναι οι διαθέσεις και η οργάνωση των μαζών, η ετοιμότητά τους να συγκρουστούν με το αστικό κράτος.

Κάτω απ' αυτό το πρίσμα εξετάζονται και συγκρίνονται το ρωσικό '17 και το

γερμανικό '21-'23. Η Γερμανία πέρασε από το τέλος του πολέμου μέχρι το 1923 μια περίοδο αβεβαιότητας και επαναστατικών σπασμών με σταθμούς και καμπές. Εδώ αναλύονται η «Δράση του Μάρτη» του 1921 και ο «γερμανικός Οκτώβρης» του 1923. Με βάση τη βιβλιογραφία στην πρώτη περίπτωση υπήρξε πρόωρο κάλεσμα για εξέγερση που εξέθεσε τις επαναστατικές δυνάμεις στην καταστολή και είχε ως αποτέλεσμα την αποθάρρυνση της εργατικής πρωτοπορίας της κεντρικής Γερμανίας. Αυτό επέφερε ένα πνεύμα διστακτικότητας και ατομίας στην ηγεσία του ΚΚΓ, που οδήγησε στη δεύτερη περίπτωση (1923) στο αντίστροφο λάθος. Ενώ υπήρχε επαναστατική κρίση (δημιουργία εργατικών συμβουλίων και «προλεταριακών εκατονταρχιών»), δεν δόθηκε η εντολή για παγερμανική εξέγερση παρά μόνο στο Αμβούργο. Η ευκαιρία χάθηκε με μεγάλο κόστος για την παγκόσμια εργατική τάξη. Εδώ υπογραμμίζεται η θεωρητική συνεισφορά του Λούκατς (Lukács) που, αντίθετα προς μια εξελικτική ερμηνεία του μαρξισμού, ξεχωρίζει τη σημασία της απόφασης εκ μέρους του επαναστατικού κόμματος.

Ο Κώστας Γούσης απορρίπτει την άποψη ότι η καθοριστική σημασία των κομματικών αποφάσεων εκμηδενίζει τη συλλογική ηθικοπολιτική αυτονομία των μαζών και τις μεταβάλλει σε άθυρμα της εκάστοτε ηγεσίας. Αντίθετα, το κόμμα και η ηγεσία του συγκροτούνται μέσα στη δράση των μαζών, ενώ οι «διαθέσεις» των τελευταίων είναι ακριβώς η έκφραση της ηθικοπολιτικής τους αυτονομίας.

Από μία άλλη οπτική, ο **Σάββας Μιχαήλ** βλέπει τη στιγμή του Οκτώβρη ως ένα «συμβάν» με την έννοια που δίνει στον όρο ο Γάλλος φιλόσοφος Αλαίν Μπαντιού (Alain Badiou), μια ρήξη στην αδιατάρακτη αλυσίδα αιτιών και αποτελεσμάτων, μια καθολική πρόταση που εμφανίζεται ως ενικότητα. Παρά την κατάρρευση του 1990-91 και τους επικήδειους που κυριαρχούν από τότε για τον ιστορικό κύκλο του Οκτώβρη που έκλεισε οριστικά, ο κομμουνισμός και η επανάσταση ακούγονται κάποιες φο-

ρές, πολλές φορές ψιθυριστά, ή ως πλατωνικές ιδέες. Το περίφημο τέλος της ιστορίας με τη χιλιόχρονη βασιλεία της φιλελεύθερης παγκοσμιοποιημένης δημοκρατίας διαδέχονται οι εθνικισμοί, οι πόλεμοι, ο σκοταδισμός και ο φασισμός.

Ο Σάββας Μιχαήλ επιστρέφει στον Οκτώβρη ως ένα παγκόσμιο συμβάν, ως κάτι που συγκλόνησε όχι μόνο τη Ρωσία μα τον κόσμο ολόκληρο. Ήταν η πιο σημαντική ανάμεσα σε μια σειρά επαναστάσεων και εξεγέρσεων που διέσχισαν ηπείρους και ωκεανούς και προκάλεσε ένα παγκόσμιο ρεύμα προλεταριακής αφύπνισης. Εκτός όμως από τη διεθνή απήχηση που είχε, ήταν η ίδια συμπύκνωση κι εκδήλωση διεθνών αντιθέσεων και δυνατοτήτων. Αντίθετα με την απομόνωση και αποθέωση της εθνικής ιδιομορφίας, η τελευταία είναι, σύμφωνα με τον Τρότσκι, εκδήλωση του διπλού νόμου της ανισόμετρης και συνδυασμένης ανάπτυξης, ανισόμετρης από χώρα σε χώρα, συνδυασμένης σε διεθνές επίπεδο. Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και η διάρθρωση των καπιταλιστικών σχέσεων παγκόσμια επιβάλλουν στην επανάσταση χαρακτήρα διαρκή και διεθνή: διαρκή γιατί δεν σταματάει σε κανένα δημοκρατικό στάδιο και διεθνή γιατί δεν μπορεί να περιοριστεί εντός των συνόρων μιας χώρας. Η αντίφαση ανάμεσα στον παγκόσμιο χαρακτήρα των αντιθέσεων και στον εθνικό χαρακτήρα της σοσιαλιστικής οικοδόμησης μπορούσε και μπορεί να λυθεί μόνο με την επέκταση της ίδιας της επανάστασης.

Είναι αναντίρρητο ότι οι επαναστάσεις και οι εξεγέρσεις έρχονται σε κρίσιμες καμπές της ιστορίας, συνήθως κατά κύματα και όχι κατά μόνας. Η άνοιξη των λαών το 1848, η προλεταριακή αφύπνιση μετά τον Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η αντιφασιστική αντίσταση και οι επαναστάσεις με το τέλος του Β΄, το '68 όχι μόνο στις μητροπόλεις, αλλά και στην περιφέρεια, το επιβεβαιώνουν. Ωστόσο, η διεθνή οργάνωση του κεφαλαίου μπορεί να αμφισβητηθεί ή να καταρρεύσει σε εθνικό επίπεδο, χωρίς αυτό να σημαίνει άρνηση του διεθνούς χαρακτήρα της επανάστασης. **Τ**